

Slike iz obiteljskog albuma

POVRATAK – Vraćam se na dan očeva pogreba u ofucanom kišnom ogrtaču i zastajem na domak kuće. Osjećam tegobu povratka i strah od svega. Proljeće je stiglo prerano, premda je još prohladno ožujsko predvečerje; smrkava se naglo, a sav život stišće se u sjeni šiljastog zapadnog brda. Naglo dođu studen i noć.

Čim zastaneš i napregneš uho, čuješ odozgo svaku riječ i mnoge glasove lako razabereš, a kad je kakav doček ili ispraćaj, čini ti se da je to tako blizu i na dohvat, kao da se sve zbiva na gornjem katu velike obiteljske kuće. Desno i lijevo su građevine djetinjstva, mahom porušene. Još je možda ponegdje sačuvano, u zid ugrađeno staro kameno pojilo.

Tko god prođe cestom ili prugom, ili projaše tuda na konju, zagleda se podulje i namah izusti:

“Lijepih li kuća, pitoma kraja i zdrave čeljadi, hvalim te, Bože!”

A nitko ne zna kako se teško primaknuti pragu i očevini, ma iz kojeg pravca stizao, i kako je mučno zapodjenuti razgovor ma s kojim mještanimom, bilo da je ugledan ili tankolozović. Neispavan i izgladnio, gledao sam prema kući i zatvorenim škurama; to je ponajbolji znak da se smrt, ondje u polutmini, već dobro ugnijezdila. Neodlučan sam i nešiguran kao da sve počinje iznova.

Već strahujem od one večernje ugode kad se gotovo obredno lista obiteljski album, a majka pripovijeda uz naklonost i podršku rodbine,

uvijek jedno te isto. Hoće li opet potezati prošlost u koju su zaglibile sve obitelji. Majka još nariče za nečim što je neuhvatljivo, misli da su joj izmakle mnoge radosti, jer je i djevojaštvo rano prekinula, a u svojim najboljim godinama postala brižna. Rodom od Meštrevića, nesretno udana, prešla je iz pitomijeg kraja i nizine, gore u stranu gdje su zbijene pravoslavne kuće koje gledaju na cijelu župu i prate tko sve stiže i putuje i kad se križaju vlakovi, gdje se što zapali i plane, i na kojem se puteljku mimoiđu hodža i pop. I što imaju od toga ako odozgor vide sve kao na dlanu, čak i kad je tmurno i kišno i kad su putnici ogrnuti kabanicama? To je za njih dobro, jer znaju kako će dočekati goste, svoje, uzvanike, pridošlice ili putnike-namjernike. Radovali su se kad god im stiže netko iz bratstva Meštrevića, jer se znalo da su imućniji od drugih i da nikad ne dolaze praznih ruku.

Hoću li sramežljivo stupiti na prag rodne kuće i odmah u zemlju potonuti kad me majka počne, uz šmrcanje i suze, koriti jer sam se odmetnuo, a zavičaj i svoje bližnje zaboravio. Zsigurno će mi zajedljivo prigovoriti što nisam ništa uplatio u kamenorezačku radnju Donata Meštrevića za nadgrobni spomenik ocu. Ona ne može shvatiti da sam ravnodušan na sve što se zbiva, pa i na očevu smrt. Možda sam doista protuha koju više ne zanimaju nikakvi geni, niti obiteljske priče, protuha bez suza i bez ikakve sućuti.

Otac je umro na postelji koju majka sada posprema i navlači čisto rublje. Posteljina miriše kao nekoć u djetinjstvu. Dok zateže plahte i mijenja jastučnice, majka govori da je otac umro nakon što je iz svoje omiljene krigle otpio gutljaj vode. On je udahnuo zagušljiv zrak sobe i čini se preveliku dozu smrti. Za kraj je ostavio sablastan pisak iz grla, a potom i otvorena usta. Majka je počela odavno ponešto odvajati i štedjeti za starost; od toga je dio namijenila crkvi, pa je za taj "susret s Kristom", kako je govorila, imala dovoljno za sebe i svog supruga.

I dok liježem umoran i pospan, majka opet pripovijeda o konju iz albuma; više ne znam koliko sam puta čuo tu istu priču. Ona mi ponovno prebacuje što se ne sjećam ničega lijepog iz djetinjstva. Pomilujem

njezinu ruku misleći da će taj dodir pobuditi neku emociju, ali ništa. Stvorio sam svoje krasno skrovište s ponosom nazvano: *što dalje od roditelja, što dalje od bližnjih*. To je moj kutak, tu se doista osjećam sretnim.

Čim legnem, majka će otvoriti album i započeti s jadanjem sve dok, listajući ga, ne dođe do slike konja, ponosno jahanog do grada i nikad tovarenog, jer on je bio kao član obitelji, hvaljen u mnogim pismima i imovinskim inventarima, upisan kao plemenita pasmina. Njegovo stradanje bješe kraj svih nada da će nam jednom biti bolje i da će nam netko povratiti barem nešto od izgubljenog imetka.

KONJ IZ ALBUMA – Ako iz albuma probije ona tegobna obiteljska slava, onda ću se bogme udušiti u vonju hinjene veličine. Ništa ne trune tako vidljivo kao obiteljski uzorci negdašnje slave. Kad čujem: to su bili naši mlinovi, a vinogradi, sada pod mostarskim *Hepokom*, naša najbolja sorta stolnog – oh, tada me shrva osjećaj da je u ovom domu sve mrtvo i nepomično, čak i vrijeme koje nikad i nigdje ne stoji.

Ne znam zašto majka tako slasno pripovijeda o očevoj smrti iznoseći svaki detalj, svaku pojedinost, i to čini baš sada, baš u ovom trenu dok se prisjećam konja kako posrće uz ogradu drvenog mosta i gleda odozgo protjecanje rijeke, misli o prolaznosti, a pred očima mu se ukazuju mnoge slike iz vlastita životopisa, natjecanja na seoskim utrckama, dolasci u grad laganim kasom, povratak u svoju konjušnicu, svoj dom, gdje ga je uvijek čekala zobnica ovsu. Vidim ga kako pada na koljena, a ispod njegovih potkovicu izbijaju iskre, jer on se bori da ostane na nogama, pa ipak se to teško tijelo svali na izlokane daske starog drvenog mosta, nemoćno da se pridigne, premda u nekoliko mahova to pokušava, ali nitko mu ne pomaže, nitko nije sućutan, štoviše, prolaznici su veseli, jer je slavni konj, "krilati zmaj", kako su ga zvali, konačno posrnuo na gradskom mostu, dok se njegov vlasnik napijao u nekoj birtiji. Nije očekivao pomoć, ležao je mirno i otmjeno, bez panike,

lagano je žmirkao očima, a povremeno bi frknuo gubicom, tek toliko da iskali prijezir prema rulji. Pa ipak, netko prilazi toj strovaljenoj tjelesini na mostu, miluje obiteljsku diku, tjera muhe koje nasrću na suzne oči i nozdrve životinje, razgovara s njom i ljubi njezinu gubicu, a potom promatra kako iz otvora nekoć ponosnog konja izlaze tekuće organske tvari: iz nozdrva sline; preko gubice pjena; iz uda mokraća; a ispod repa, gotovo u mlazu, sasvim žitka balega. Tko je to kleknuo pokraj omiljenog grla dok je lipsavalo na mostu? Bio je to onaj koji sada o svemu, pa i o tomu pripovijeda.

NA ODRU (1) – Što se događa na podu od jelovine gdje se još ocrtavaju tragovi banka? Unose objednu trpezu; na nju će biti položen mrtvac, meni posve tuđe i već zaboravljeno tijelo mog oca. Pred raskriljenim vratima donjeg kata, tu gdje je nekad stajala tezga i velika vaga, gdje sam na Božić 1943. godine pogođen klipom leda koji se otkinuo s oluka, tu sada tesari zakivaju daske, ojačavaju sanduk-nosiljku očeva tijela. Nosnice mi nadražuje miris tek izblanjane jelovine.

Rođaci posluju oko umrloga, zadirkuju se i opominju jedan drugog na uljudnost. Da li mu ruke skrstiti po pravoslavnom ili ženinom običaju? Ona je od Meštrevića, a ta je loza dala više svećenika; jedan od njih bio je gvardijan. Na tu bi majčinu hvalu otac uvijek pridodao:

“Jedan fratar na toliko lupeža!”

On je njezinu obitelj stalno ružio i kudio: veće familije, manje ženskog poroda, a više kurvi nije bivalo u ovom kraju. S jedne grane toliki izrodi, kako se to samo koti i množi, čudio se otac. Znao je da se zla krv umnožava deveterostruko, tako je pisalo u *Starom zavjetu*. Otac je kao i u svemu pretjerivao, ali gdje se to za grdnju i objedu bira prava, odmjerena i točna riječ.

Rođaci-prostačine prde dok nose očevo tijelo i polažu ga na odar. Smiju se prigušeno i loču rakiju, u razmacima između dviju radnji; loču kao psi u ponoć. Posvađali su se i ispsovali oko očevih cipela. Zakratko

su naružili jedan drugog, potezali se porijekla i naglo zastali, razdvojili se u pomrčini, a meni naložili da bdijem nad mrtvacom, kako je običaj i red, da ni časka ne ostane bez nekog.

I dok stojim kao stražar, mislim o tome kako je otac pokunjeno držao to isto lice, sada mrtvo-nepomično, na jednom roditeljskom sastanku kada sam kao učenik bio ocrnjen za noćnu poharu škole i kada je na mom tavanu bilo pronađeno skladište utičnica i prekidača što sam ih čupao iz svih ustanova, pa i gimnazije.

“Kao da se ovaj dječak boji svjetla”, netko je izustio pred mojim ocem.

Trgao sam kablove i razbijao ulične svjetiljke, maštao da stihija sruši tek podignute stupove dalekovoda i pokida žice uz jeku i zujanje kroz krševiti krajolik.

PONIŽEN U DJETINJSTVU – Dok su moji vršnjaci koristili sve blagodati školskih praznika, ja sam ferije provodio u popravnom domu i ondje bio svakodnevno privođen kod ravnatelja na ispitivanja, i to mahom u predvečernjim satima. Sjedio sam na teškoj i nepomičnoj crkvenoj klupi, a na drugoj strani, ispod slike fra Anđelka Luburića, bio je naslonjač u izlizanom plišu; ispred njega stajalo je malo drveno klecalo, na koje je ravnatelj – dok saslušava, ili se ispovijeda, ili drži prodike – podizao noge, tako da sam najčešće gledao u njegova velika stopala koja su se neprestano tresla. Kad plane i poskoči, odgurnuo bi to klecalo jednim naglim hitrim udarcem i frktao okrenut leđima:

“Uh, uh, huuu, gdje sam ovo dospio i s kim ovo imam posla!”

Onda se vraćao i sjedao u naslonjač, držao noge odignute od poda i čekao da mu ispod njih namjestim klecalo.

Ravnatelj Rašica, o njemu govorim, bio je krupan, ljudina od sto oka, prije rata krojački radnik u salonu Sofije F., majstor za svilu. Bio je sakat na jednu ruku, ranjen kao borac Jedanaeste brigade, negdje koncem veljače 1945. godine u Konjicu; pojedinosti ranjavanja zna

svaki mališan iz internata što ga je Rašica osnovao već sljedeće šk. god. 1946./47., u franjevačkom samostanu, najprije za ratnu nahočad, a potom jedno krilo preuredio za prijestupnike iz samog internata, ali i za one iz gimnazije i srednjih škola koji su se nedolično vladali.

Bio je govorljiv čovjek, ali nikako dosadan, jer je uživao u onome što priča, a oblizivao se kao mačak kad ga pažljivo slušaš i kad shvati da upijaš svaku njegovu riječ. Opazi li da nisi opčinjen njegovim besjedama, ušuti, pritaji se i dovede dotle da moliš Boga da opet progovori. Usta je držao poluotvorena, čelo je nabirao i mrštio se, a kad bi prstima začepio nos, onda je to značilo da pitomac-prijestupnik smrdi i da iza toga slijede batine. Obrazi su mu bili kao od nekog zadebljanog mesa, koža šupljikava, a po njoj crne točkice, kao ispljuvci od muha. Često se znao prurušiti, imao je nekoliko maski, a jedna se zvala: *đavao s rogovima i crvenim očima*. Kroz prorez za usta ravnatelj bi isplazio svoju jezičinu.

Spavao je u ćeliji, na krevetu bez posteljine; ponekad bi ga posjetila njegova žena, nerotkinja i starija od njega, a ja sam, jednom tjedno, ribao pod njegove ćelije. On je nadzirao svaki pokret ribaće četke kao neko sakato čangrizalo, uvijek govorio jedno te isto da je kao šegrt otupio i oglušio od batina, inače bi po zaslugama bio na višem i važnijem položaju. Onda slijedi priča kako je kao krojački šegrt peglom progorio svilu, jer je tada još bio sanjar i mislio da više neće biti poganog svijeta ni prijestupnika.

Od svojih ispitivanja i tortura nad mališanima, stvorio je ritual:

“Tko prođe kroz moje šake, od njega će nešto biti.”

Svskom izgredniku on se više ispovijedao nego što bi ga ispitivao. Nije pokazivao volju da nas razvrstava i dijeli, niti je vodio urednu kartoteku; bilo mu je stalo da znamo da ga je otac želio zarediti, da se on istrkao i dospio u Mostar. Njegova je sestra živjela u samostanu *Nazaret* kod Banjaluke; bila je članica družbe *Klanjateljica krvi Kristove* s privremenim zavjetom. Tko god je bio, makar samo jednom, na saslušanju kod ravnatelja, saznao bi da je družbu *Adoratrices Pretio-*

sissimi Sanguinis Iesu osnovala 1834. godine Maria de Mathias iz Valcerose u Italiji, a ako to nisi mogao zapamtiti, onda bi dobio zadaću da te podatke napišeš ravno 1918 puta; brojka je bila određena kao godina ravnateljeva rođenja. Bogme su mi se u noćnu moru prometnuli i Krist i Klanjateljice i Maria de Mathias.

Soba za ispitivanja bila je niska, s ovalnim i oslikanim stropom i malim pravokutnim prozorom, tek popodne sunčana, uvijek tiha i zagušljiva – ta je soba nekada bila kutak za meditaciju. U njoj nije bilo rasvjete, premda je struja uvedena čim je samostan pretvoren u odgojnu ustanovu. Razgovori kod ravnatelja započinjali su za vidjela, a svršavali se u mraku. Već poslije užine kad imaš “čas odgoja”, sam si dolazio u sobu i čekao okrutnog istražitelja. Ponekad bi se to oteglo i po nekoliko sati. Kada prilazi vratima, zakašlje se, a čim uđe, kratko izgovori: “Evo mene.”

Komad lanca, *sindžir za pse-dvonošce*, kako je govorio, namotao bi oko šake, a kad uđe, naglo bi trgnuo rukom i lanac bi se odvio zveknuvši o pod. Potom bi lancem obmotao žgoljavi vrat svoje žrtve, a dok obavlja sve te pripreme za istragu, sipa bezobrazne i ponižavajuće psovke, dašće i prdi šireći smrad koji se upija u svaku poru i ne ostavlja te nekoliko sljedećih dana. Uvijek provjeri da te nije jako stegnuo i popusti karikudvije. Prije nego se udalji do svog naslonjača, sagne se malco i priprijeti:

“Momče, nema toga stvora, ni muškog ni ženskog ni vražjeg, kome ja ne mogu *dohakati!*”

Zadugo nisam shvaćao značenje te riječi *dohakati*, a kasnije mi je to objasnio jedan mostarski svećenik s kojim sam prijateljevao kao gimnazijalac. On je tu riječ smatrao teškom i vjerovao da je rabe nasilnici i da u njoj ima nečeg prijetećeg.

A kad god se ravnatelj odmakne od svoje žrtve, njegov dugački lanac zvecka po podu. Kad sjedne, izjavljuje da žali što se u sobi fra Anđelka Luburića, koji je u njoj prebivao u vrijeme dok je uređivao mjesečnik sv. Ante *Veritas*, sat odgoja, radi težine izgreda, prometnuo i otegnuo

u neugodne sate, jer je s jedne strane čovjek, humanist i dobričina, a s druge lupež, kućak i bitanga. Onda te dugo promatra kao da čeka da se na tebi ugasi posljednja zraka zalazećeg sunca. A kad izgovori: "Znaš li ti gdje si sad?", to je znak da otpočinje s poviješću samostana.

Najprije izusti da se tvoj mali sićušni život nalazi u slavnoj Provinciji Presvetog Otkupitelja, da je samostanska crkva rušena ravno osam puta, a što je više rušena, to je s više ljubavi i vjere podizana. Ova velika i lijepa zgrada kroz koju sada nosiš svoje posrane gnjatove, franjevačka zadužbina, obnovljena je 1924. godine kao svratište siromaha. Klupa na kojoj si se zgrčio i prepao, nekoć je bila sjedalo časnih sestara u vrijeme pripreme za molitvu. Tu gdje su bile njihove guzice, stare i mlade, možeš prilegnuti i slušati u tmini o djetinjstvu i teškom životu svojega ravnatelja i odgojitelja. Onda te nagovara da u pogodnom času, i pred svima, dovikneš odgojiteljici u internatu, nekadašnjoj milosrdnici sv. Vinka Paulskog, Floriani Šolo: krmačo! To sam mu s radošću ispunjavao, dok ju je ratna nahočad oslovljavala: mama Floriana ili sestro Floriana.

Floriana Šolo podučavala nas je mnogim vrlinama. Ona je govorila da je sve što se događa krupno i veliko, dok je ljudski stvor sitan i ovisan o milosti Božjoj, pa je najbolje biti skrušen, ali ne jadan, biti pažljiv i strpljiv, ugodan drugom čovjeku, bogobojažljiv i hrabar samo u obranu Boga itd. Podučavala nas je da budemo u svemu umjereni, a da se odraslima divimo samo ako zaslužuju, a zaslužuju jedino ako nose svjetlo Božje.

"Sestro Floriana, pišam se ja na te prodike!"

I opet sam bio priveden kod ravnatelja. Sat odgoja započeo je pod vanjskim svjetlom, a otegao se duboko u noć. Mrak je osvajao sobu, nisam više nazirao ni obrise njegova velikog tijela. Podulje se bio pri-tajio da bi se oglasio u neko doba:

"Što ne ideš spavati?"

Kresnuo bi šibicom i podigao plamičak iznad glave; ponovio bi to više puta i obasjao mi izlazak. Na samim vratima blago bi priupitao:

"Lakne li ti kad sestru Florianu zovneš *krmačo*?"

"Lakne", odgovorio sam.

"Onda sebi olakšaj i sutra", izgovorio je.

NA ODRU (2) – Mašem novinama i tjeram mušice koje se upleću u mrtvu i začeslanu očevu kosu kao u trulež. Koliko je puta val požude nasrnuo na te obraze, što su sve ta usta izgovarala i oči vidjele? O tome razmišljam dok bdijem nad pokojnikom. Nekada se to tijelo teturalo od željezničke stanice do trgovine, posrtalo je, s ogrebotinama na koži, izdržalo mnogo sukoba s pijanicama, i ovdje, u istoj ovoj prostoriji, trijeznilo se toliko puta u vlastitom vonju, ječalo i otimalo se iz obamrlosti, naduto i otežalo, svaki put začuđeno svojim položajem, i opet zahvalno što se može pridići i stati iza tezge i uslužiti mušteriju.

Čim bi pasalo podne, otac je častio sve protuhe, a kad bi se podnapio, počeo bi pucati iz pištolja u tavanicu – njegova je trgovina već do predvečerja postajala stjecište veseljaka i galamdžija. I opet bi se nalokao i sve bi krenulo iznova. Rigao bi i puhao, stenjao i grizao zubima, a tu se i trijeznilo iskolačivši dva zakrvavljena oka kako bi te ukorio ako mu se spominje pijanstvo, jer to je bilo i prošlo, nema više svrhe prepričavati što je sve kao pijan činio.

Dva su datuma iz njegova života ušla u obiteljsku knjigu. Jedan je kad mu je u Dubrovniku otkrivena podmukla bolest od koje će umrijeti; drugi je 28. lipnja 1948., dan kad je bio trijezan, jer je njegova radnja pala pod državni stečaj; popis je vršen do kasno u noć. Tek sutradan otac se prisjetio lupnuvši se šakom po čelu:

"Pa ja jučer ništa nisam popio, stoga je sve krenulo naopako!"

Nakon oduzimanja trgovine, otac je naglo postao shrvan starac, čovjek-ruševina. Bolest mu je ispila sve sokove i pretvorila ga u strašilo. Umro je s tridesetak kila kože i kostiju. Njegova je smrt svakako olakšala majčine muke, neće ga više dvoriti i ugadati mu, ali to ne znači da ćemo

ga veselo ispratiti, jer samo iz obitelji Nikogovića izgovaraju na dan pogreba:

“Radujmo se groblju!”

Da li još uvijek, onako kao ranije, izgleda čovjek na samrtni. Mislim, prije svega, na bespomoćni izraz, na izbezumljeni pogled uprt u ružnu sliku stvarnosti, trulu tarabu nogometnog stadiona ili naherenu staru zgradu sklonu padu. Možda je ta ružnoća spas za umirućeg, jer čovjek nema za čim žaliti; dojadilo mu je gledati to rušenje, tu žbuku koja se osipa, tu prašinu života. Onda, jedva čeka da prijede taj mali razmak između stvarnog i onostranog. Svaki čovjek nešto potajno očekuje od smrti.

SLIKE IZ OBITELJSKOG ALBUMA (1) – Senija Meštrević bila je naša zaštitnica i dobrotvorka, baka svih mališana u srodstvu s lozom Meštrevića – kažem mališana, jer žensku djecu nije fermala. Imala je tajno skrovište svakovrsnih darova za nas školarce; jednom mi je poklonila gumenu obuću u kojoj sam tako veselo skakutao do škole. Senija se rijetko kad smijala, a otežale i velike očne kapke sporo je podizala i naglo spuštala – jer njezin je pogled bio krotak, odmjeren, sjetan i dubok. Ako se kadgod nasmije, usta zakloni rubom marame, a to je uvijek znak da si u njezinoj milosti i da si je osvojio nekom svojom vragolijom ili duhovitom doskočicom. Ona se tada namjesti u svom naslonjaču, sluša i savija duhan, obalavi cigaretu, kreše i dimi, a potom utone u misli o svojim mrtvima. Ona nije mogla razumjeti današnje događaje, ali su joj slike iz prošlosti bile jasne i o njima je tečno pripovijedala.

Veliki naslonjač, nekada prijestolje njezina muža, prisvojila je u svojoj šezdesetoj godini. Ako bi netko nesmotreno sjeo u nj, svi bi u kući graknuli:

“Diži se, to je babina stolica! Bježi odatle!”

Senija Meštrević nije se mijenjala: niti je starjela, niti je nekad bila mlada. Došla je u dom Meštrevića s trideset godina, kad su je već

ubrajali u usidjelice; izrodila je četiri sina i jednu kćer koja je došla šest godina poslije najmlađeg djeteta. Moglo bi se reći da je to bio jedini njezin ženski dug; sve ostalo bili su muški poslovi. Bila je kosac i škopac i provela je vijek u neimaštini. Istina, bilo je godina da bolje krene, da rodi i da se požanje, ali, sve u svemu, oskudica je bila obiteljski žig, i ona se nosila s njom, trpjela je, i napostila se; bila je dugovječna i sve je svoje vršnjake otpremila na onaj svijet. I još je mogla dočekati gosta i s njim popiti fildžan kave.

Najmlađi sin Josip Meštrević, od milja prekršten u Jozana, boležljiv u djetinjstvu, bio je njezin izabranik. Ta naizgled tvrda žena tako ga je obilježila i štitila da je i njemu samom ta briga postala teret. Braća su to odobraval, ni jedan od njih ne bi se usprotivio što mater izdvaja za nj, čak više nego što mogu i imaju. I nekih petnaestak godina ona je sa zebnjom čekala svako godišnje doba; jedno će pokositi njezina miljenika.

“Ili ga uzmi, Bože, ili ga ne muči više!”

Bog je uslišio majčinu molbu i udahnuo mu snagu: dječak je živnuo, lijepo se razvio, uzrastao, zamomčio se i tražio da se odijeli od braće i odvoji od majke. Svoj je dio prodao i izgubio se; više godina nije se ništa o njemu znalo. A 1941. godine, vratio se u crnoj ustaškoj uniformi.

MAHNITI GLAS – Ustaše u blagdanskom raspoloženju, na Veliku Gospu, opasno se igraju bodežima ili leže u travi smrvljenoj kolovoškim suncem – kao da se oslobađaju neke more od prethodne noći. Svako to lice, divljačko i prosto, veseli se okrutnoj dužnosti. U sjećanju je sve prigušeno; povijest je kao potmula grmljavina. Ostanu samo poneki rezak i jasan zvuk oštrice. Još dašću ispod prozora u suhoći predvečerja. Donose opor i ustajao vojnički vonj. A kad odu, ostanu izgaženo zemljište, ostanu tragovi njihovih cokula, a uza sve, i ponešto izgubljeno, neka bezvrijedna stvarčica, dugme, čahura ili dotrajala i u obijesnoj

igri metkom probušena vojnička čutura. I to će kasnije, na jarkom suncu, bljesnuti iz trave kako bi nas podsjetilo da je onuda prošla vojska i da iza nje uvijek ostaju tragovi.

Jedan glas, jedan mahniti glas izdvaja se od ostalih. Ruka časnika Ante Orepića krvari. Igra s bodežima počesto bi završila barem s jednom posjeklinom i ranom na koži. Časnik smiruje neobuzdanog vojaka, tješi ga i uvjerava da nije daleko od svog ognjišta i da će ga ta sjeta, ta čežnja za svojim brzo proći. Orepić govori da je njegovim vojnicima teško kad se udaljavaju od svog doma.

Vani se smrkava, sjene postaju priviđenja i sve se bezrazložno pomiče i kostriješi.

Senija Meštrević zatvara škure, okreće glavu od svog sina-izabranika kao da je kužan. Braća su odvojena; sve promatraju poizdalje. Večeraju i šute.

Najstariji, Drago traži da majka blagoslovi njihov naum. Hoda u čarapama tamo-amo, kao da premjerava novi drveni pod. U tvrdim i ogrubjelim seljačkim rukama s hitrinom premeće žeravicu; prinosi materu da pripali. Druga dvojica gledaju širom otvorenih očiju; vanjski glasovi i sumrak utječu na njih, slute agoniju večeri.

Braća su intimno bila uz komuniste, premda se nikad nisu očitovali kao pristaše njihova nauka – smetalo im je što se u toj školi odbacuje vjera i tradicija, što se pogrdno govori o lijepim narodnim običajima. Crkva je u Hercegovini kao majka-hraniteljica; odnjihala je i u svijet otpremila mnoge sirotane. Zar se smiju zaboraviti dobročinstva fra Didaka Buntića.

Drago je bistar seljak, sumnjičav po prirodi, podsmješljiv kad mu se nešto obećava, marljiv i strog prema lijenčinama, a u svom kraju poznat kao osoba koja malo govori, a ono što izusti, svatko će zapamtiti. Imao je jamicu na bradi, iz nje su uvijek stršile dlačice, pokatkad ih je puštao da izrastu, pa bi ih onda zasvrdlao i tako nosio i po nekoliko dana samo da bi izazivao znatiželjne, a s podrugljivcima se umio i potući. Drago je maštao da cijelo svoje imanje ogradi, ali tako visokim plotom da ga

“ne može ni ptica preletjeti”. Pobadao je kolce duž neplodnih ledina, radio je klečeći na koljenima, a tko god bi naišao i promatrao ga dok radi, uvijek bi čuo istu rečenicu:

“Neće više tuđa seoska marva harati moju muku.”

Kad ga je mlađi brat Jerko nagovarao da se pridruže naprednoj mladeži, on ga je saslušao i udaljio se lagano koračajući prema izvoru, da bi se tek popodne, za vrijeme užine, izjasnio i rekao:

“Svaka usijana glava brzo se ohladi!”

Jerko Meštrević, prije rata zaposlen u duhanskoj stanici, bio je opsjednut seoskim zabavama, ženskar na riječima i lajavac, podrugljiv na tuđ imetak, svat i božićni polaznik, sanjar da se otisne nekamo u svijet i dobro zaradi. Ridi brk – uvijek mu je zimi bio kao sleden. Oči male i raširene samo kad predosjećaju neku opasnost. Jerka pamte kad je na zboru radnika viknuo:

“Stari svijet zaslužuje da se raspadne!”

Petar je godinu i pol stariji od Jozana, majčina ljubimca. Osut bradavicama i madežima, on je bio pogrbljena, nastrana priroda. Pohadao je gimnaziju i dao zavjet majci da će brinuti o nesretnom bratu. I kad god bi Jozanu klonula glava, kad bi se usne otromboljile, a bala potekla s njih, prozirna kao ledenica, kad bi se oči preklopile, zamućene i upale, Petar bi mu pridigao glavu i šapnuo:

“Gore glavu, Jozane! Gledaj naviše! Tamo je ljepota!”

Jozan bi napregnuo svaki mišić, bio je to žalostan grč, mučio se da izduži šiju, a uspio bi samo podići vjeđe, iskolačiti bjeloočnice koje se podliju i ukoče u tom kristalnom prstenu. A gore su samo pravoslavne kuće ogrezle u svakodnevi.

Kao kaplje u metalnu posudu, tako je mahniti glas redao vojne činove i to ponavljao sve dok se nije smračilo: satnici, stožernici, logornici, tabornici, rojnici, ustaške uzdanice. A potom, iz ruku toga stvora, sijevene oštrica noža prema deblu hrasta. Još se nekoliko puta nož zabija u stara vrata, u dasku-poklopac na jednom sanduku, a na kraju u veliku bačvu koja je stajala uza zid Senijine kuće. Igra s bodežom je ritual. Glas

kao metalna zveka ponavlja isti poredak vojnih činova; nabraja ih kao da uči i pamti, bez ikakve prijetnje, čak je to posve monoton glas: satnici, stožernici, logornici, tabornici, rojnici, ustaške uzdanice, ali glas za koji je Senija rekla:

“Čujem negdje Jozanov mahniti glas.”

JOZAN MEŠTREVIĆ – Jozan hoda pošljunčenom stazom, sjene se još izdužuju i otkidaju, staza je namah kao posuta zlatnicima, to je svakako zadnji odsjaj; zraka se kao gipka strijela odbija od izglancanih čizama. Jozan pomiče lice iz zalazećeg obasjanja u sjenovitu blagu večer. Njegova figura u crnom kreće se lagano, to je oprezan hod, kao kad se prikrada lupež.

Odozgo pratimo stazu, ona se račva desno i lijevo, sužava se i urasta u sam kamenjar; to je prečac koji vodi do stare škole, utaban i boje ilovače. Jozan Meštrević se osvrće na stazu i obrise stopala, udaljen od svog praga i oraha, od korita u kojemu je proveo dugo bolesno djetinjstvo, i odonud, kao iz okova, gledao prema našim kućama koje su za njega bile dalek i nestvaran svijet. Maštao je da izađe i uroni u večernju graju, koja uvijek nadolazi u suton, pojačava se i odzvanja; zar se svijet boji zalaska sunca i tmine, pa se sve uznemiri i počne dozivanje. Gledajući te pokrete, slušajući dovikivanja, Jozanu se stalno činilo da je gore pun život i posve protivan njegovoj čamotinji. Pratio je svaki silazak odozgo i usporeni, pognuti, teški hod na povratku. Hod s bremenom. Poznao je psa i đavola, sve što siđe odozgo; konjanika i popa, kosca i prosca. I sve što se ispne gore: magarca i žandara, učitelja i težaka.

Svaka povorka, bila pogrebna ili svatovska, podudara se s nekom radnjom u istom času, možda sa zvonima dok se odozgo prosipaju, u pravoslavnom obredu, kao sjetni udarci mistične i potpune religije; ta su zvona narodna muka i čuju se dalje od župe, povezuju se u prostoru i imaju svrhe u Hercegovini. Kad se gore otkiva kosa, to zvoni nad cij-

elim krajem i cijelom pitominom, a u kovačnici se klepa po cijeli dan; još u noći iskre iščezavaju kao krijesnice. Uvijek je ondje zamišljao ugodan i veseo večernji život; sada se penje stazom da uđe u nj kao u san.

U djetinjstvu je upijao priče o svijetu odozgo, o divljoj muškoj rasi, prijekim i prgavim ljudima koji gledaju samo za sebe, šparaju i guče cijelog vijeka, a raspu obdan. Kad siđu u grad, u nabavku ili pazarnim danom, obično se zapiju “vlaški krmci” i dovedu do noža. Neuki su i lažljivi i reže na sav svijet. Množe se i rađaju, ali srećom i umiru; nakotilo bi ih se mnogo. Ne vjeruju nikomu i ne traže lijek od drugog; sami spravljaju sve. Jozan Meštrević je osjećao kao nepravdu da se zao svijet naseli gore i da mu, prije nego drugima, dođe jutarnje sunce.

Suprotno muškoj “nevaljaljoj pasmini”, žene su bile blage i umiljate, daleko od svake zavisti, pomirljive i marljive, ali vruće krvi. Žensko čeljade, rodnom odozgo, lako je prepoznati, jer nosi žudnju u očima, lijepo prikrivenu, ako baš nije neka pohotljivica. I tuđinke koje bi se gore udomile, isto su bile takve, sve su lako začinjale i lako se porađale. Od Meštrevića je gore otpremljena samo jedna odiva, moja majka. A kad se udala, obje strane bjehu nezadovoljne.

Jozan Meštrević je nadraživan ženskim glasovima odozgo. Kao da je njegovu bolest obasipala vatra s bračnih postelja. Sjetna su ga raspoloženja pritiskala čim padne prvi mrak. Zadugo ne bi zaspao; upinjao bi se da sve razabere i što bolje čuje.

Već u suton, čim se podmire kućanski poslovi, počinjala je večernja strast – gore se javljala, a na nj se dolje prenosila. Njegovo bolesno tijelo boravilo je u groznici. Kratak jecaj ili uzdah gore, ma u kakvom povodu bio, za nj je imao uvijek isto značenje. A svi drugi glasovi, udarci, klepet, svirka ili jeka gusala, samo su prikrivali onu tajnu radnju – borbu na posteljama da se smire i zadovolje uspaljenice.

Čim bi jutrom otvorio oči, dočekala bi ga bjelina pročelja pravoslavne crkve – to bi ga zaslijepilo. Za Jozana su ta dva svijeta bila i ostala različita i nepomirljiva, čak i zakrvljena. Ti žitelji različitih vjera a istog jezika i naglaska, ističu samo loša svojstva “onih gore” ili pasju vjeru

“onih dolje”. Pohvalnih riječi među njima nema. Veličaju se samo opaka djela, sadašnja ili prošla. Gore plešu đavoli, hodaju bogohulnici i preljubnici; dolje se objašnjavaju nevolje i nerodice krivnjom i blizinom onih odozgo.

Jozan Meštrević penje se uzbrdicom prema raju djetinjstva, stazom koja mu je odozdo izgledala okomitija; sad ju je lako i bez napora savladao.

Već kad je prišao prvim kućama, gore je sve zastalo, sleglo se mnoštvo glasova. Smirilo se uzbuđenje predvečerja; mužnja je odgođena. Ženska čeljad, mahom starija, ona koja nije izbjegla u brda kad su u donje selo stigle ustaše, nijemo i zabezegnuto, držeći drvene kablove ili vjedra s tek pomuzenom varenikom, prati hod Jozana Meštrevića. Bio je to neobičan posjet i neobičan posjetitelj. Nakratko je stao da bi se osvrnuo na put što ga je s lakoćom prevalio, radosno je podigao ruke, kao da se htio zahvaliti Bogu i njegovoj milosti što mu je vratio zdravlje i ulio moć da se nađe gore, na uzvisini, među kućama i ljudima o kojima je maštao iz svojih okova. I opet osluškuje kao u djetinjstvu; posvuda je tiho, a dolje, u njegovu mjestu, gmižu vojnici, ulaze u školsku zgradu, ili hitaju prema crkvi u pratnji zvona koja pozivaju na večernju misu. U kućama se pale lampe, a sav se život nekako savija, ili to odozgo izgleda, u mali krug što ga petrolejka može obasjati.

Jozan stoji blizu crkvene ograde, gleda pročelje pravoslavne crkve, oštećeni zvonik i malo zvono iznad vrata, a onda izvuče nož i hitne ga prema jednom drvenom križu u koji se zabija. Glasno se nasmije, potom vadi nož iz trule daske i vraća ga u svoje korice pričvršćene uz opasač, a onda krene prema našoj kući.

Čini se da je iznevjeren onim što vidi; sve mu to sada izgleda sirotinjski, zapušteno i jadno. Kao da je naglo propao svijet što ga je nekadašnji bolesnik sebi samomu dočaravao. Zastane i osvrće se, nešto osluškuje; to su ponovno zvukovi mužnje koji se zvonko oglašavaju, a čuje se i mukanje krava, pa i kokoši se još rakole ili se glože oko mjesta na gredi. Jozan podiže glavu, gleda gore, pokazuje lice Bogu. Koža je za-

tegnuta, modra i prozirna; kosti samo što nisu izbile. Još se širi tajanstvo vanjskih zvukova.

Jozan je sve bliže vratima naše kuće, čini se da je dobronamjeran i naklonjen prijateljskom domu, možda je to rodbinski posjet, ali ukućana nema, odjezdili su rano na neki stočni sajam, sâm sam na gornjem katu, pritajio sam se i promatram ga kroz raspuknute škure. Mogu svakog časa nečujno šmugnuti u malo skrovište na tavanu; to ću učiniti ako Jozan krene uza stube. Jer ja sam bio zao s njim, rugao sam se i smijao nevoljniku, a jednom sam ga nahranio balegama. Kad god bi me zamolio da mu nešto donesem, zlobno sam se cerekao, a kad bi mi pružio ruku, s gađenjem bih je odbio. Jednom me Senija ulovila kako ga zadirkujem i obratila mi se mirno, otmjeno:

“Ne valja seiriti nad nevoljnikom i bogaljem, nego se uvijek spomeni imena Božjeg i zahvali što i ti nisi takav!”

Poslije ga više nisam zadijevao; štoviše, kajao sam se zbog negdašnje zloće, ali sam i nadalje okretao glavu od njega.

Jozan je ušao i odmah se oglasio, pozivao je moju majku; njezino je ime izustio umiljato, a kako se nitko nije odazvao, on je još nakratko stajao pokraj trpeze i ogledavao se, a da uopće nije slutio da ga mogu vidjeti kroz pukotine na podu. Jozan je najednom podviknuo glasom koji se usiječe u moj san i u večernju idilu gornjeg sela:

“Sve ćemo vas potamaniti, neće ostati uveta ni kopileta pravoslavnog, ja vam jamac! A onoga ću vraga svojom rukom uškopiti!”

SLIKE IZ OBITELJSKOG ALBUMA (2) – Kroz laku mrežastu draperiju, zategnutu branu za muhe, gledam stazu koja vodi do čatrnje i starih hrastova. Senija me skriva u svojoj sobi; ondje sam našao utočište, jer nitko se ne bi usudio pokucati na njezina vrata. Ona prilazi prozoru i gasi svijeću; fitilj oštro zacvrči, a u zraku ostane opojan miris. Uz ponoćnu škripu vuče stolac. Teško je nazirem u tmuni. Začu se i udar zvona. Na tornju

katoličke crkve izbija jedan sat po ponoći. Mjesečina se naglo prosipa i sve izgleda sjenovito. U tom obasjanju ima nekog nemira. Konj je ležao pokraj gumna, a potom se naglo pridigao. Sapi mu se presijavaju. Gubicom otpuhuje pljevu. Sobu ispunjava miris žitarica.

Iza kamenog pojila kraj čatrnje pojavljuju se dva brata Meštrevića. Stoje neodlučno, potom se sklanjaju u sjenu. Njihove su figure jasne i više se ne pomiču.

Obasjano je i jato vrana na gradini. Poredane na litici, u crnini, čekaju pucanj da se uznemire i u kratkom letu premjeste svoju zloslutnost.

Petar Meštrević izlazi iz sjene i probija se kroz slap mjesečine koja se u mlazu izljuje u kameno pojilo kraj čatrnje i tu, pomiješana s bezbrojnim prahom zvijezda, treperi. Brzim pokretima Petar zapljusne lice, uspravlja se i kreće laganim korakom, prilazi svom starijem bratu Jerku, saginje se i ostaje neko vrijeme u tom položaju. Pometnu na ploču svoju strojnicu i opet sve utonu u noćni mir. To kratko zatišje ispunjava uzdah Senije Meštrević. Njezin dodir dlanova tako je suh kao da šušti papir. Stišće mršave ruke i polaže ih u krilo. To je nevoljno držanje, zlokobni časak kad se stvorenje pripravlja da podnese udarac sudbine. Tako započinje obiteljska propast; svatko zna kad je čuo taj udarac i može o tomu izustiti riječ-dvije.

“Te noći počela sam sahnuti”, tako bi Senija Meštrević otvarala kutiju uspomena iz svog jasnog i ograničenog života.

Otključavaju se vrata donjeg kata, šarke jeknu i ostave oštar rez u ponoćnoj tmuni. Drago Meštrević, najstariji brat, izvodi gologlavog Jozana s krpom u ustima. On korača kao zauzdan. Bale će mu opet istočiti na gubicu i kao u djetinjstvu sliti se niz bradu. Preko prsa stegnut je rashodovanim remenom. Oštrica bodeža podupire ga u rebra. Jozan udari šakom u oluk, opire se da ne krene prema dubovima. Hoda kao mučenik i osvrće se. Na njemu se crne ustaške čakšire. On je sve bliže gustoj sjeni hrastovih krošnji. Maše glavom tamo-amo kao neka sapeta životinja.

Petar se uspravlja i ulazi u jasno svjetlo; cijev bljesne samo jednom.

Njegova se silueta grbi i on mokri; mlaz je kristalan i prosipa se kao da nije tekućina, već prije prozirno zrnjevlje. Iza njega dopire, samim rubom, izdužena boja vapna, kao neki zastor koji skriva pozadinu. Bez pokreta figure, ta bi masa ostala nezapažena.

Jerko Meštrević prodire iz sjene i hoda duž međe prema hrastovima, zastaje i skida kačket. Jozan je u poniznom položaju, licem blizu stopala svog brata Jerka. Osluškujе dubravu; otuda se javlja kreštav noćni uznemirujući poziv neke divljači. Odozgo iz štale izbija dah; krava ga snažno ispušta kroz nozdrve. Uspravlja se i češe o jasje.

Drago Meštrević prilazi kući. Na donjem katu otisne se neki predmet; pomrčina ga proguta. Drago iznosi iskrzan remen iz spremnice za alat i gazi kao kad se ispituje tvrdoća zemljišta. Za njim se oteže škripa vrata kao posmrtna glazba. Braća pridižu Jozana, vode ga do čatrnje. Petar izlazi gore, otključa lokot i odiže željezni zaklopac za koji je privezana kofa za vodu. Na kamenom grlu čatrnje sindžir je usjekao tri ili četiri udubljenja. Petar baca kantu u gustijernu, zahvaća vodu i prinosi je do Jozana koji pije halapljivim, dugim gutljajima, kao kad životinja loče. On izduži vrat, a ostatak vode izručuje na glavu. Obuzima ga drhtavica.

Senija Meštrević pušta glas, slab i prigušen u zatvorenoj prostoriji. Nakratko nariče, potom cvili. Brzo se smiri, samo je još njezino disanje ubrzano. Opažam da miče usnama kao da razgovara s Kristom: *Kyrie eleison, Christe eleison.*

Senija se pokreće iz svog mirnog pobožnog stava. Kao da odbija skrušenost. To je nagli pokret prema prozoru u gotovo božanskom vanjskom obasjanju, jer se mjesečina izljuje i sad približava dvije naše sjene u pozadini i ocrta niz predmeta na podu. Stvari su nejasne i pritajene. Senija Meštrević, stvrdnutom koricom kruha, kucka u staklo i to poprima sablastan i neočekivan zvuk. I on se prenosi, jer traje. A kratki odmjereni udarci sustižu se.

Jedan udar zvona na tornju označava prvi fitalj ure. Drago Meštrević spaja dva remena, priteže uzlove čvrsto i svaki put na isti način podiže

glavu. Jedan se krak kida, truo je i pun praha, prosipa se i nadražuje nosnice.

Poklopac na čatrnji je odignut, kofa ostaje na cementnom svodu. Četvorica braće krenu prema dubovima; svako stvorenje prati niz nepredviđenih radnji. Jozan se istrgne i posrne, ali ga Drago ošinu tek spojenim čvornatim krajem remena.

Jedna sjen, kao krilo oblaka, kao neki let nad predjelom, za trenutak zgusne četiri tamne siluete. Nakon toga ih ponovno oslobađa i oni poprimaju ljudska svojstva. Drago Meštrević već se odvaja i prebacuje remen preko grane, zateže ga tako što savija noge u koljenima i stopala odiže od zemlje. Držeći se rukama za remen, visi i proba izdržljivost grane, a za to vrijeme, u nekoliko mahova, cijela se krošnja giba kao da se u nju naglo sručuje vjetar. I u daljini su obrisi drveća pod samim rubom neba. Jeknu dva udarca s crkvenog tornja: ura je i pol poslije ponoći.

Jerko se osvrće licem prema domu; red tamnih prozora natkriljuje kosina sjene. Kuća je presječena strmim rezom, tako da jedna strana zida izgleda kao usijana. Štala je sva u jasnom obrisu.

Petar privodi Jozana: on se više ne brani, prihvaća ruke svog najstarijeg brata i sam udjene glavu u omču koja se, olabavljena, spušta do grla. Drago steže omču i vuče drugi kraj remena, zategnu ga tako da se Jozan odiže od zemlje i istegnu. Njegovo tijelo okrenu se na jednu, pa na drugu stranu, da bi se uobličilo u konačnu nepomičnost. Dub se zatrese, a uznemireno lišće tek je osamljen šum i ne podudara se ni s čim. Samo škripnu grana kao da puca i popušta. To prskanje i odvajanje od stabla najednom stane; Jozanova stopala nešto su bliže tlu. Drago kleknu i skide cipele s obješenih nogu. Tabani gotovo dotiču zemlju. Jerko uzima bratovljeve cipele i drži ih u rukama. Udaljava se prema međi zarasloj u draču. Sva trojica silaze obronkom, izbijaju prećacem na čistinu, potom odmiču prema gustoj hrastovoj šumi.

Seniju Meštrević praskozorje zatječe na stolcu, njezina je figura srasla s drvetom; isto tako čvrste kosti, jabučice i zglobovi i nepomična brada.

Ona ustaje i hoda do postelje, ispija got mlake kišnice, uzdahne i izgovori:

“Mora biti kažnjen kad nije s braćom!”

Legne u postelju, pokriva se velencom, sklupča se i navlači je preko glave.

Promatram cio niz izbočina na tom prekrivenom i snuženom tijelu; tamo gdje su njezini laktovi, ili koljena, ili rame. Nema nikakvog pokreta, kao da nije živo stvorenje. Već samo grbe i izbočine, sleđeni komadi i mrtvi obrisi ispod čiste tkanine, zagasitosmeđe i po rubovima opšivene velence.

SLIKE IZ OBITELJSKOG ALBUMA (3) – Dvojica braće Meštrevića, Petar i Jerko, ušli su u 1948. godinu kao osorni ljudi, ogrubjeli, tvrdi i strogi. Bili su prijeki, žestoki i svadljivi, a povremeno i nasilnici u gradovima. Jerko je bio drzak sa ženskim svijetom; Petar sklon piću i svađama, a kad bi se našli i osamili, jednako su bili potišteni – susret bi protekao mahom u šutnji i napijanju. Ipak su vjerovali u nekog vruga i pravdali svoje okrutne postupke kao nužne. I tako su stigli negdje do studenog 1948. godine, a onda su odvedeni na Goli otok, ali ne kao ideološki protivnici, Staljin za njih nije bio nikakva ikona, nego stoga što su osuđivali hapšenja nekih njihovih drugara, iako se politički s njima nisu slagali, ali nisu mogli podnijeti to licemjerje. U toj kaznionici dobrano su omekšali, smirili se, a nakon dvije godine izašli su posve skrhani. Majka nije mogla doći do njih, nije ih više nikad vidjela.

Najstariji Drago izašao je iz rata bolestan. Poslan je na oporavak, premda nije vjerovao u bilo kakav lijek za svoje boljke. Stigao je u lječilište s čudnim povezom oko vrata. Kraste su mu pokrivala zatiljak i širile se niz leđa, a izbijale su i po glavi. Za kratko vrijeme izgubio je kosu i zube, nitko nije znao o kakvoj se bolesti radi, a liječnici su samo nagađali i spominjali posljedice pjegavca iz ratne 1943. godine. Kada smo ga Senija i ja posjetili u jednom sanatoriju, nije nas prepoznao.

Liječnici su nas upozorili da ga ne dodirujemo, pa smo nas dvoje sjedili i gledali ga poizdalje, a izustili smo samo nekoliko riječi.

“Bože, kako je propao”, rekao sam.

“Jedeš li išta?” upitala je Senija.

“Mene jede moja bolest”, tiho je izustio i osmjehnuo se, a potom je okrenuo glavu od nas. Nekoliko dana nakon našeg posjeta Drago je umro, na Božić 1945. godine.

Ljeti sam pokatkad pomagao Seniji Meštrević oko nekih poljskih radova. Bio sam s njom na njivi kada je jedan njezin dalji rođak, doušnik i vucibatina, donio vijest da je Jerko emigrirao. Dok smo nas dvoje plastili požnjevenu pšenicu, taj je špijun stajao pokraj nas i pogrdno govorio o starici, njezinoj obitelji i podrijetlu. Ni mrtve nije ostavljao na miru, a meni se u više navrata obraćao kao lupežu koji je poharao školski inventar, a to lupeško sam naslijedio od Meštrevića. Kako ga nismo htjeli slušati, okrenuli smo mu leđa i nastavili sabirati ljetinu, on je povukao staricu za kosu i rekao:

“Okotila si ustašu, dvojicu *ibeovaca*^{*}, jednu kurvu, a i četvrti sin bi zaglavio na Golom otoku da nije na vrijeme umro!”

Nikad se nije saznalo u koju je zemlju Jerko emigrirao i zatražio azil; nagađalo se o njegovoj sudbini, mahom zločesto, a rijetko kad dobronamjerno, da je uspio i obogatio se. Godinu dana nakon što je Jerko nestao, njegov je brat Petar skočio u vatreno grotlo visoke peći u Zenici; ondje je bio zaposlen, a vele da je to počinio u alkoholnom rastrojstvu.

Njihova je mati Senija Meštrević vijek provela u crnini i dočekala duboku starost. Nitko je nije dvorio; brinula se o sebi do zadnjeg dana, a pokatkad ju je obilazila njezina kćer koja će od svoje majke naslijediti dugovječnost.

* IB – kratica od Informbiro; isto što i informbiroovac

NA ODRU (3) – Silazim niz skaline i vidim nekadašnjeg trgovca sušenim biljem, kožom i vunom, Stjepana K., mojega krsnog kuma, dok brijačom britvom izbrijava mrtvo očevo lice, a pjenu nabacuje na kažiprst lijeve ruke, potom je otresa na pod:

“Ovako se i život istopi”, izgovara.

A majka, suglasna s kumom, oteže:

“Eee, e, Stjepane mili, sve đavo brzo odnese u njegove grede.”

U ogrtaču, s crnim florom na rukavu, prilazim odru i cjelivam oca – opraštam se od njega. U tom trenu ugledah na stolcu lijepu rođakinju-bolničarku i njezina obnažena koljena. Ona počne gladiti svoje butine izvana preko haljine, a onda tek ovlašno povuče rub suknje kao da želi pokriti razgoličena koljena, ali sve ostaje kako je i bilo. Uznemirio sam je svojom požudom i malo se udaljio od odra. Tiho je oko kuhinjskog stola; čuju se samo uzdasi i poneki jecaj. Rodbina koja pristizbe, zastaje kod vrata. Svi me promatraju, a starice, dalje očeve rođakinje, dodiruju me i miluju, čude se što nisam uplakan. Svećenik, kućni prijatelj, sjedi u kutu i objašnjava ožalošćenima kako bi svatko želio dugo živjeti, ma koliko se mučio i povijao pod tegobom. Bolestan, na samrti, truo, gotovo raspadnut, ali i takav kakav je, čovjek bi htio još i još živjeti.

“Malo tko želi skratiti muke života”, govori svećenik.

Ne poziva se na Boga, ne spominje strahove od kazne. Izlazim i pružam mu ruku; nisam ga vidio dvadesetak godina.

“Udebljao si se”, rekoh. “Mnogo ždereš i ločeš.”

“Hvala je Bogu”, reče. “A ti si se otuđio, nema te u rodnom kraju, ne pomažeš rodbinu. Umrije ti otac željan utjehe i riječi svog djeteta.”

“*Svi ćemo se preobraziti u jedan hip, u tren oka, na glas posljednje trube*”, izustih riječi koje sam slušao u djetinjstvu na svećeničkim propovijedima i glasno se nasmijah.

Svi me pogledaše, a ja se još jednom osvrnuh na stol i pokojnika. Stojim ispod stubišta i zurim u obnažena koljena rođakinje-bolničarke, oblizujem se i dajem joj one tako očite znakove, mamim je da izađe i da otrčimo nekamo, u razvratnu postelju. Ona je skrušenica, vadi iz

rukava bijeli rupčić i šmrče u nj, obara pogled, jer sam doista napastan i činim to nimalo suzdržano. Pa ipak shvaćam da me odbija i izlazim iz kuće.

Otkad sam stigao da bih pokopao oca, bludne me misli ne ostavljaju, maštam o rodoskvrnuću, o incestu bilo s kojom od daljih i bližih rođakinja. Udaljavam se od kuće i hodam stazom prema željezničkoj postaji. Ne znam zašto sam izabrao taj puteljak, taj prečac koji se strmo spušta, čak tako strmo da postaje sklisko, pa se u nekoliko mahova hvatam za grane pokraj puta. Da nije tih grana, zasigurno bih odletio naniže, pa i pored toga jedna me grana ljutito ošinula po licu i dobro ogrebla. Bio sam mnogo spretniji dok sam tuda kao đak trčkarao; malokad bih se okliznuo, a crnogorica je tada bila niska, samo grmovita, grane još nisu bile nikakva smetnja. Volio sam gledati vlakove, ponekad sam ostajao cio dan i tek navečer vraćao se kući.

Sada sam ostavio oca na odru i stigao na kolodvor, a da uopće nisam bio svjestan što me to vuklo do postaje, nisam imao nikakva uvida u red vožnje, niti sam znao hoće li neki vlak stići. Usto, više nisam bio lud za vlakovima, a od te ljubavi iz djetinjstva nije ostalo ništa. Obilazio sam stanicu, čekaonice, pomoćne zgrade, skladište s velikom nadstrešnicom, cisternu, kamenu česmu s mesinganom slavinom, red lijepih razgrananih platana na peronu. Kao nekad, u djetinjstvu, sa strahom da će me majka grditi što dangubim na željezničkoj postaji, pogledao sam gore, prema kući i vidio ljude koji pristizu, čak i nekoliko konjanika. Uskoro će i pogreb, još je ostalo sat-dva do pokopa. Svi očekuju moje oproštajne riječi; posebice majka. Ona mi je već rekla da joj je stalo do mog oproštajnog slova.

Čujem zvižduk lokomotive. Putnički vlak ulazi na peron; ne dočekujem ga s negdašnjim uzbuđenjem. Vlak se zaustavlja; izlaze tri žene u crnini i muškarac u šumarskoj uniformi. Oni nose mali vijenac; na traci crvenog krep-papira vidim srebrnasta slova i ime mog oca. Otpremnik podigne palicu i daje znak zviždaljkom da vlak krene. Ne znam što se dogodilo, kakav me to unutarnji impuls potaknuo, ali naglo i

vješto kao nekad uskočih u vlak u pokretu. U kupeima bješe tek pokoji putnik, ali nisam odmah sjeo, nego sam ostao u hodniku kako bih kroz prozor gledao svoju rodnu kuću. Ta vizura bješe mi poznata; to je onaj kut iz kojega sam toliko puta promatrao selo pri strani, crkvu i svoju kuću, otpatio svaki dolazak i odlazak, nakupio se strahova i tjeskobe za cijeli život. Uz pratnju klopota koga kotača, kao uz posmrtnu glazbu, gledao sam to gmizanje pred kućnim vratima, mnogo žena u crnini šćućurenih posvuda oko kuće, u malim jatima, poput čavki. Mogao sam još vidjeti kad su lijes iznijeli i po običaju položili ispred kuće, a onda je vlak ušao u usjek i brdašce mi je posve zaklonilo vidik. Otada više nikad nisam kročio u zavičaj, niti sreo bilo koga od dalje ili bliže rodbine, a o bijegu s pogreba nikad poslije nisam razmišljao.

Nakladnik

Fraktura, Zaprešić

Za nakladnika

Sibila Serdarević

Urednik

Seid Serdarević

Lektura i korektura

Fraktura

Dizajn

Nedjeljko Špoljar, Sensus Design Factory

Prijelom

Fraktura

Tisak

Kratis, Zagreb

Godina izdanja

2005. (prvo izdanje)

Djela Mirka Kovača objavljuju se uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

www.fraktura.hr

E-mail: fraktura@fraktura.hr

tel. +385 1 335 78 63; fax: +385 1 335 83 20

ISBN 953-7052-66-4

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 821.163.42-32

KOVAČ, Mirko

Ruže na Nives Koen : pripovijetke / Mirko

Kovač - Zaprešić : Fraktura, 2005. - (Djela

Mirka Kovača ; knj. 4)

ISBN 953-7052-66-4

450623027

Mirko Kovač

RUŽE ZA NIVES KOEN

PRIPOVIJETKE

U knjizi pripovijedaka *Ruže za Nives Koen* sabrane su sve do sada objavljene pripovijetke Mirka Kovača, te nekolicina njih koje se sada po prvi puta pojavljuju pred čitateljskom publikom. Mirko Kovač za ovo je izdanje svojih pripovijedaka u *Sabranim djelima* sve priče iznova temeljito pregledao a neke od njih i potpuno preradio tako da ih sada možemo vidjeti u njihovoj konačnoj verziji.

Sve majstorstvo Kovačeva pripovijedanja očituje se upravo u njegovim pripovijetkama. Mirko Kovač u svakoj priči uspijeva ispisati mikrokozmos za sebe, bilo da je riječ o urbanim sredinama, intelektualcima ili hercegovačkoj provinciji. Kovačevi junaci, redovito su tragične figure duboko ukotvljene u svoju sadašnjost i prošlost, oni pokušavaju pobjeći od svoje sudbine iako su svjesni da bijega od nje nema i ne može biti. Njegovi junaci teže boljem ali ih u tome sputavaju i njihova erotska pregnuća kao i politički sustavi. Od hercegovačkog kamenjara do asfalta velikih metropola Kovač prozne pasaže ostvaruje pomno stvaranom strukturom svake pripovijetke, fascinantnim živim i bogatim stilom te plijeni pažnju od najmanjeg detalja do cjeline svake pripovijetke.

Svaka pripovijetka, njih šesnaest, bez obzira da li je riječ o onima nagrađivanim kojima su nagrade zbog kritike komunističkog sistema bile oduzimate, poput *Rana Luke Meštrovića*, pa do najnovijih *dame u crnom*, redovito su duboko uznemiravajuće jer vrlo oštro i bez uvijanja usmjerene protiv moralističke navade naših malih sredina i skučenih umova. Mirko Kovač i u pripovijetkama i u romanima ili esejima pokazuje sav svoj klasični pripovjedački modernitet začinjeno i potvrđuje kao jedan od najvećih suvremenih pisaca ovih prostora.

RUŽE ZA NIVES KOEN

PRIPOVIJETKE

2571508349

886-KOVA1-6

MIRKO KOVAČ

04

ISBN 953-7052-66-4

FRAKTURA